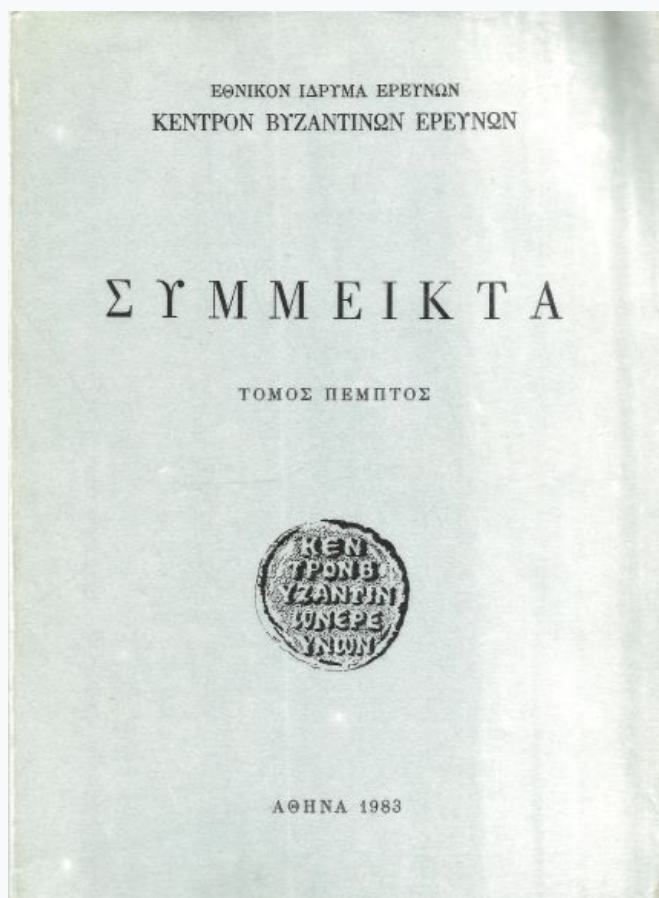

Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

SYMMEIKTA 5

**Πατριαρχικά έγγραφα της Πάτμου
ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Γύρω
ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς**

Ἔρα Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

doi: [10.12681/byzsym.678](https://doi.org/10.12681/byzsym.678)

Copyright © 2014, Ἔρα Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΒΡΑΝΟΥΣΗ Έ. Λ. (1983). Πατριαρχικά έγγραφα της Πάτμου ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Γύρω ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς. *Byzantina Symmeikta*, 5, 29–47. <https://doi.org/10.12681/byzsym.678>

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ ΛΧΡΟΝΟΛΟΓΗΤΑ, ΑΤΑΥΤΙΣΤΑ Ή ΛΑΝΘΑΝΟΝΤΑ

Γύρω από την αυτονομία τῆς μονῆς

Τὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Πάτμου, βυζαντινά καὶ μεταβυζαντινά, δὲν ἔχουν ἀκόμη παρουσιαστεῖ σὲ μιὰ συνολικὴ ἔκδοση καταρτισμένη σύμφωνα μὲ τὶς σημερινὲς ἀπαιτήσεις. Γνωστὰ καὶ προσιτὰ στοὺς ἐρευνητὲς εἶναι μόνο ὅσα παρουσίασαν — καὶ ὅπως τὰ παρουσίασαν — οἱ Miklosich καὶ Müller, πρὶν ἑκατὸ χρόνια, στὴ συλλογὴ τῶν *Acta et Diplomata* (MM, τόμ. ΣΤ', Βιέννη 1890). Ἔτσι, πολλὰ εἶναι τὰ κενὰ καὶ πολλὰ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ σχετικὴ ἔρευνα.

Στὸ βιβλίο μου γιὰ τὸν ἰδρυτὴ τῆς μονῆς καὶ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ἱστορίας της¹, στὴν ἔκδοση τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου², καθὼς καὶ σὲ ἄλλα σχετικὰ δημοσιεύματα, εἶχα συχνὰ τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναφερθῶ σὲ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου καὶ βρέθηκα ὑποχρεωμένη, σὲ πολλὲς περιπτώσεις, νὰ ἀσχοληθῶ μὲ προβλήματα χρονολογήσεων, ταυτίσεων κλπ., ἀνατρέχοντας σὲ μιὰ ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ἐξ αὐτοψίας ἐπανεξέταση τῶν ἰδίων τῶν ἐγγράφων (πρωτοτύπων ἢ ἀντιγράφων) καὶ στὸν ἐπιβαλλόμενο ἐπανελέγχο γενικότερων ἢ ἐπὶ μέρους θεμάτων. Οἱ νέες αὐτὲς ἐξακριβώσεις (ἀναφερόμενες στὴν παράδοση τοῦ ἐγγράφου, χρονολόγηση, ταύτιση κλπ.), καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ ἱστορικὰ σχόλια, ἔδωσαν χρήσιμο ὕλικὸ στὰ *Régestes* τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων ποὺ ἐπεξεργάστηκε καὶ παρουσίασε ὁ ἀείμνηστος V. Laurent³, ὅπου καὶ μνημονεύονται κάθε φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου.

*

Ἀφετηρία γιὰ μιὰ ἐπανατοποθέτηση καὶ ἐπανεξέταση σχετικῶν θεμάτων παρέχει ἓνα πατριαρχικὸ ἔγγραφο τοῦ ἀρχείου τῆς Πάτμου, ἀνυπόγραφο καὶ

1. Ἐ ρ α ς Β ρ α ν ο ὕ σ η, *Τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου, ἰδρυτοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς*.- Φιλολογικὴ παράδοσις καὶ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, Ἀθήνα 1966, σελ. 90, 94, 95, 96, 105, 109, 171, 175, 176, 177.— Παρακάτω ὡς Ὁσίου Χριστοδούλου.

2. Ἐ. Β ρ α ν ο ὕ σ η, *Βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς Πάτμου — Α' Αὐτοκρατορικά*, Ἀθήνα 1980. Παρακάτω ὡς Ἐγγραφα Πάτμου.

3. V. Laurent, *Les régestes des actes du patriarcat de Constantinople*, τεῦχος Δ', Παρίσι 1971. Παρακάτω ὡς *Régestes*.

αχρονολόγητο, τὸ ὁποῖο, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Ἀρσένιο Λύττωρειανὸ (1255 - 1259 καὶ 1261 - 1264), κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη ἄποψη, ἔδωσε ὁμῶς λαβὴ νὰ διατυπωθεῖ καὶ ἡ γνώμη ὅτι εἶναι κατὰ δύο αἰῶνες μεταγενέστερο, προσγραφόμενο στὸν πατριάρχη Συμεὼν (1466 - 1467, 1471 - 1474, 1482 - 1486)¹.

Πρόκειται γιὰ ἓνα πατριαρχικὸ γράμμα (σιγιλλιωδὲς ὑπόμνημα) ποὺ κατοχυρώνει τὴν ἀνεξαρτησία τῆς μονῆς Πάτμου ἀπαγορεύοντας τὶς αὐθαίρετες παρεμβάσεις τοῦ τότε ἐπισκόπου τῆς Λέρου Νείλου.

Τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου τὸ δημοσίευσε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ἰωάννης Σακκελίων τὸ 1863². Τὸ 1890 τὸ περιέλαβαν στὴν ἐκδόσή τους οἱ Miklosich καὶ Müller (ἄρ. LXXIX, σελ. 203 - 204· πρβλ. καὶ σελ. 434). Ὁ πρῶτος ἐκδότης καὶ οἱ MM ἀποδίδουν τὸ ἔγγραφο στὸν πατριάρχη Ἀρσένιο Λύττωρειανὸ καὶ τὸ ἀνάγουν στὴν περίοδο τῆς δεύτερης πατριαρχείας του. Οἱ MM σημειώνουν: *Sine anno et mense* (σελ. 203) καὶ προσθέτουν (σελ. 204): *Subscriptio patriarchae deest, sed tabula tribuenda videtur Arsenio Autoriano in secundo patriarchatu (1261 - 1267)*.

Στὰ *Régestes* τοῦ Laurent (ἄρ. 1782, σελ. 562 - 563) τὸ ἔγγραφό μας ἀναγράφεται μὲ τὴν ἔνδειξη: *date incertaine (1258 - 1272)*. Ἀκολουθεῖ περίληψη τοῦ περιεχομένου καὶ οἱ παρατηρήσεις: Sans signature ni sceau, sans date. Sans souscription. Original. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἔνδειξη (*original*) ὀφείλεται σὲ παραδρομή. Ὅπως θὰ ἰδοῦμε, τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δὲν ἔχει διασωθεῖ στὸ πρῶτό του (τὸ ὁποῖο, ἀσφαλῶς, θὰ εἶχε στὸ τέλος καὶ μηνολόγιο μὲ ἰνδικτιῶνα καὶ σφραγίδα).

Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγγράφου ὁ Laurent προσθέτει (σελ. 563) ὅτι τὸ μόνο στοιχεῖο ποὺ ὑπάρχει εἶναι ἡ μνεία, μέσα στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου, τοῦ καθηγουμένου Γερμανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἤδη ἡγούμενος τὸ 1258 καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὡς τὸ 1272 τουλάχιστο (MM, σελ. 193 καὶ 263). Ἀκριβέστερος χρονολογικὸς προσδιορισμὸς εἶναι ἀδύνατος, κατὰ τὸν Laurent, ὁ ὁποῖος βρίσκει ἀστήρικτη τὴν ὑπόθεση τῶν MM (σελ. 204) καὶ τοῦ πρώτου ἐκδότη (ὁ.π., σελ. 326, σημ. 3) ὅτι τὸ ἔγγραφο πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Ἀρσενίου (1261 - 1264 κατὰ τὸν Laurent).

1. Γιὰ τὰ ἔτη τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀρσενίου Λύττωρειανοῦ βλ. Laurent, *Régestes*, σελ. 132 καὶ 157.— Γιὰ τὸν πατριάρχη Συμεὼν βλ. Σάρδεων Γερμανοῦ, *Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς*, μέρος Α', Κωνσταντινουπόλις 1935, σελ. 10 - 16.

2. Ἰ. Σακκελίωv ος, *Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου*, Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ 7 (1863), σελ. 317 - 329.— Ὁ Σακκελίωv δὲν πραγματεύεται τὸ θέμα τῶν προνομίων, ἀλλὰ ἀρκεῖται στὴ δημοσίευση τριῶν σχετικῶν ἐγγράφων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ τοῦ Ἀρσενίου (σελ. 326 - 328).

Οἱ ΜΜ στὴ μικρὴ περίληψη ποὺ προτάσσουν ἀντὶ γιὰ τίτλο (σελ. 203) ἔγραψαν: Patriarcha tuetur libertatem monasterii et eius abbatis contra episcopos I c a r i a e et Leri. Αὐτὸ παρέσυρε τὸν Laurent νὰ γράψει κι αὐτὸς (σελ. 562) ὅτι τὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται στὴν ἀνεξαρτησία τῆς μονῆς Πάτμου contre les usurpations des évêques d'I k a r i a et de Léros. Πρόκειται γιὰ ἀνακρίβεια. Ὅπως θὰ ἰδοῦμε, τὸ ἔγγραφο ἀπολύθηκε γιὰ νὰ ἀνακόψει τὶς αὐθαίρετες παρεμβάσεις τοῦ τότε ἐπισκόπου τῆς Λέρου, καὶ ἀπλῶς ὑπενθυμίζει ὅτι παρόμοιες ὑπερβασίες εἶχε ἐπιχειρήσει παλαιότερα καὶ «ὁ π ρ ὀ χ ρ ὀ ν ω ν χρηματίσας τῆς Ἰ κ α ρ ί α ς ἐπίσκοπος Κωνσταντῖνος», ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνακληθεῖ στὴν τάξη «δι' ὑπομνήματος» τοῦ τότε πατριάρχου.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ παραπάνω — ἀνακρίβειες ποὺ ἐπιδέχονται ἐπανόρθωση, καὶ ἀμφιβολίες ποὺ δὲν μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ περιορισμένα χρονικὰ πλαίσια τῆς πρώτης ἢ τῆς δεύτερης πατριαρχείας τοῦ Ἀρσενίου Αὐτωρειανοῦ — γύρω ἀπὸ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ βασικότερη ἀμφισβήτηση, ποὺ μεταθέτει τὴ χρονολόγησή του δύο αἰῶνες ἀργότερα καὶ ποὺ οἱ ΜΜ καὶ ὁ Laurent τὴν ἀγνόησαν.

Πράγματι, ὁ Σακκελίων, ποὺ πρῶτος δημοσίευσε τὸ ἔγγραφο (τὸ 1863) καὶ τὸ ἀπέδωσε στὸν πατριάρχη Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, δυὸ χρόνια ἀργότερα (τὸ 1865), σὲ ἄλλο δημοσίευσμά του, διατύπωσε νεότερη ἄποψη, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἔγγραφο πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν πατριάρχη Συμεὼν τοῦ ΙΕ' αἰῶνα¹. Ἡ νεότερη αὐτὴ ἄποψη τοῦ πρώτου ἐκδότη, διατυπωμένη σὲ μιὰ ὑποσημείωση, πέρασε ἀπαρατήρητη καὶ δὲν συζητήθηκε. Ἴσως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σακκελίων τὴν ἐγκατέλειψε, γι' αὐτὸ καὶ ἄφησε τοὺς ἐκδότες τῶν *Acta et Diplomata*, μὲ τοὺς ὁποίους βρισκόταν σὲ στενὴ συνεργασία, νὰ ἐκδώσουν τὸ ἔγγραφο κατὰ τὴν ἀρχικὴ ἄποψή του, ἀποδίδοντάς το στὸν Ἀρσένιο Αὐτωρειανό.

Ἡ δεύτερη γνώμη τοῦ Σακκελίωνα, ποὺ προσγράφει τὸ ἔγγραφο στὸν Συμεὼν, τράβηξε τὴν προσοχὴ τῆς Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου - Οἰκονομίδου, ἡ ὁποία, πρὶν μερικὰ χρόνια, εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζει εἰδικὴ ἐργασία γιὰ νὰ ὑποστηρίξει διεξοδικότερα τὴν ἄποψη αὐτή. Συζητήσαμε τὸ θέμα, παραδέχτηκε ὅτι ἡ προσγραφή τοῦ ἐγγράφου στὸν πατριάρχη Συμεὼν τοῦ ΙΕ' αἰῶνα δὲν εὐσταθεῖ, καὶ ἡ σχετικὴ ἐργασία ἔμεινε τελικὰ, ἀπ' ὅσο ξέρω, ἀδημοσίευτη. Πρόκειται ὅμως γιὰ μιὰ ἄποψη αἰτιολογημένη ὡς ἓνα σημεῖο, ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ συζητηθεῖ. Ἀς πάrouμε ὅμως τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

1. Ἰ. Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, *Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου*, Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ 9 (1865), σελ. 130 - 139. — Συνεχίζοντας τὸ προηγούμενο δημοσίευσμά του, ὁ Σακκελίων ἐκδίδει ἄλλα δύο σχετικὰ ἔγγραφα. — Παρεκβατικά (σελ. 130, σημ. 1), διατυπώνει τὴ νεότερη ἄποψή του ὅτι τὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ δὲν εἶναι τοῦ Ἀρσενίου, ἀλλὰ τοῦ Συμεὼν.

Καὶ πρῶτα, τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου (MM, σελ. 203 - 204), τὸ ὁποῖο ἀρχίζει μετὰ τῆς φράσης: *Πρόσεισι μὲν τῇ κατὰ τὴν νῆσον τῆς Πάτμου [...]* *πατριαρχικῇ μονῇ [...]* *παλαιγενῇ σιγίλλια* κλπ. Τὰ *παλαιγενῇ* αὐτὰ *σιγίλλια* τῶν πατριαρχῶν Ἰωάννου καὶ Λουκᾶ, ὁρίζουν ὅτι ἡ μονὴ Πάτμου εἶναι αὐτοδέσποτος, ὁ ἡγούμενός της δὲν ὑπόκειται παρὰ μόνο στὸν πατριάρχη, ἔχει τὴν κυριότητα τῶν ἐντὸς [καὶ ἐκτὸς¹] τῆς νήσου Πάτμου *μετοχίων*, παροίκων καὶ κτήσεων τῆς μονῆς, ἐνῶ συνάμα εἶναι ὁ πνευματικός τους ποιμένας· γι' αὐτὸ καὶ κανένας γειτονικὸς ἀρχιερέας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρεisdύσει σὲ κτήσεις τῆς μονῆς. — Πρὶν ἀπὸ χρόνια, ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἰκαρίας Κωνσταντῖνος, ἀγνοώντας τὰ παραπάνω, ἐπιχείρησε νὰ παρέμβει σὲ κτήσεις τῆς μονῆς, νὰ ἐνεργεῖ ὡς ποιμένας τῶν ἐκεῖ προσκαθημένων, νὰ τελεῖ ἱεροτελεστίες καὶ νὰ ἀσκεῖ ὅσα ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν οἱ ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ διατάχθηκε νὰ ἀποχωρήσει (τελείως ἀπεπέμφθη) ἀπὸ τὸν τότε πατριάρχη δι' ὑπομνήματος καὶ ἐνυπογράφου γράμματος. Πρόσφατα (ἀρτίως) ὁ ἐπίσκοπος τῆς Λέρου Νεῖλος ἐπιχειρεῖ νὰ παρεμβάλει σὲ κτήσεις τῆς μονῆς, νὰ ἀσκεῖ τὰ ἀρχιερατικά του δικαιώματα στοὺς ἐκεῖ προσκαθημένους, ἐπειδὴ τυχαίνει νὰ βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του (ποιμαίνει τοὺς ἐν αὐτοῖς [= τοῖς κτήμασι] προσκαθημένους, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν ἐνορίαν τούτου τυγχάνειν αὐτοὺς [ἄρα πρόκειται γιὰ κτήσεις τῆς μονῆς Πάτμου στὴ Λέρο²]), κλπ. Μετὰ τὸ παρὸν *σιγίλλιῶδες ὑπόμνημα* ἀπαγορεύονται οἱ αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λέρου, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ περιοριστεῖ στὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του καὶ νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὰ κτήματα καὶ τὰ μετόχια τῆς μονῆς Πάτμου, στὰ ὁποῖα δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ τελεῖ ἱεροπραξίες, χειροτονίες κλπ. Ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Πάτμου κὺρ Γερμανὸς καὶ οἱ διάδοχοί του ἔχουν καὶ θὰ ἔχουν τὴ διαχείριση καὶ τὴν ποιμαντικὴ δικαιοδοσία στὰ κτήματα τῆς μονῆς καὶ στοὺς ἐκεῖ προσκαθημένους, ὅπως τὴν εἶχαν ἀνέκαθεν· κι ἂν παραστεῖ ἀνάγκη νὰ καλέσουν ἀρχιερέα γιὰ χειροτονίες ἢ ἄλλες ἱεροπραξίες, νὰ μὴ μετακαλοῦν τὸν ἐπίσκοπο Λέρου, ἀλλὰ ἄλλον, ὅποιον προτιμοῦν, γιὰ νὰ μὴ νομιστεῖ ποτὲ ὅτι ὁ Λέρου, ὡς πλησιέστερος, ἔχει ὅποιαδήποτε δικαιώματα. — Τὸ παρὸν *σιγίλλιῶδες ὑπόμνημα* παραχωρήθηκε στὴ μονὴ Πάτμου γιὰ ἐξασφάλισή της ἀπὸ ἀπόπειρες ἐπεμβάσεων εἰς βάρος της. [Ἀκολουθοῦσαν χρονολογικὲς ἐνδείξεις

1. Οἱ MM ἐκδίδουν: *τῶν ἐν τὸς τῆς νήσου Πάτμου ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων μετοχίων*. . . Ἐξ αὐτοψίας ἐλεγchos ἀπέδειξε ὅτι πράγματι ἔτσι γράφει τὸ σωζόμενο ἀντίγραφο (πρβλ. φωτ. πίν. III, στ. 4 τοῦ ἐγγράφου μας). Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἀβλεψία τοῦ ἀντιγράφου, ἐφ' ὅσον τὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται βασικὰ σὲ μετόχια ποὺ κατεῖχε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου στὴ Λέρο. Τὸ πρωτότυπο θὰ εἶχε τὴ γραφή: *τῶν ἐκ τὸς τῆς νήσου Πάτμου [...]* ἢ, ἔστω, *τῶν ἐν τὸς καὶ ἐκ τὸς τῆς νήσου Πάτμου [...]* *μετοχίων*.

2. Γιὰ τίς κτήσεις καὶ τὰ μετόχια τῆς μονῆς Πάτμου στὴ Λέρο βλ. Βρανούση, *Ἐγγραφα Πάτμου*, σελ. 29 κέ.— Πρβλ. ἐπίσης Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Ἐγγραφα Πάτμου, Β' Ἐγγραφα δημοσίων λειτουργῶν*, Ἀθήνα 1981, ἀρ. 53 κέ.

κτλ., που δὲν διασώθηκαν, γιατί τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου παραδίδεται, ὅπως θὰ ἴδοῦμε, σὲ ἀντίγραφο καὶ ὄχι στὸ πρωτότυπο].

Τὰ μνημονευόμενα μέσα στὸ κείμενο παλαιγενῆ σιγίλλια τῶν πατριαρχῶν Ἰωάννου καὶ Λουκᾶ, ποὺ κατοχύρωναν τὸ αὐτοδέσποτον τῆς μονῆς Πάτμου κτλ., εἶναι τοῦ Ἰωάννου Θ' Ἀγαπητοῦ, τοῦ ἔτους 1132 (MM, σελ. 101 - 103) καὶ τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη, τοῦ ἔτους 1158 (MM, σελ. 113 - 117). Τὸ δεύτερο αὐτὸ ἔγγραφο τοῦ πατριάρχῃ Λουκᾶ (ὕπόμνημα τῇ αὐτοχειρῶ ἡμῶν ὑποσημασία καὶ τῇ διὰ μολύβδου βούλλῃ βεβαιωθέν, MM, σελ. 117) εἶναι ἐπίσης τὸ μνημονευόμενο μέσα στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου μας πατριαρχικὸν ὑπόμνημα καὶ ἐνυπόγραφον γράμμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνακλήθηκε στὴν τάξιν «ὁ πρὸ χρόνων χρηματίσας τῆς Ἰκαρίας ἐπίσκοπος Κωνσταντῖνος».

Ἡ παραπέρα ἀνάλυση τοῦ περιχομένου μᾶς ὁδηγεῖ στὴ χρονολόγησιν τοῦ ἐγγράφου.— Ὁ μνημονευόμενος ἐπίσκοπος τῆς Λέρου Νεῖλος, ποὺ ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ ἀπολυθεῖ τὸ ἔγγραφο μᾶς, δὲν εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες. Ὁ μνημονευόμενος ὅμως καθηγούμενος τῆς μονῆς Πάτμου κὺρ Γερμανός, τοῦ ὁποῖου τίς διοικητικὰς καὶ πνευματικὰς δικαιοδοσίας κατοχυρώνει τὸ ἔγγραφο μᾶς, εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸς: Ἦταν ἤδη καθηγούμενος τὸ 1258 (MM, σελ. 193) καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἡγουμενεύει τὸ 1272 (ὅταν συνέταξε τὴ Διαθήκην του, MM, σελ. 263), ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ 1280 τουλάχιστον (ὅπως ἀπέδειξα ἄλλοτε)¹. Σὲ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ ὑπογράφει ὁ λόγιος πατριάρχης Ἀρσένιος [Αὐτωρειανός], τὸν Μάιο τοῦ 1258, ἐγκωμιάζεται ὁ πρὸ πολλοῦ γνωσκόμενος καθηγούμενος τῆς μονῆς Πάτμου ἱερομόναχος Γερμανός· οὗτος καὶ γὰρ ἦθεσι μὲν ἐκπρέπων τὸν εὐγενῆ διαζωγραφοῦσιν ἄνδρα καὶ κόσμιον, ἀρετῆς δὲ μετέχων καὶ τῷ κατ' αὐτὴν ἐγκαλλυνόμενος εὐπρεπεῖ καί, τὸ ὅλον εἰπεῖν, ἔργων τυγχάνων ἐπαινετῶν ζηλωτής, ἔργων θεοφιλῶν ἐραστής [...], κρεῖττόν τι [...] καὶ τῆς αὐτοῦ μεγαλονοίας ἄξιον βουλευσάμενος [...], ἐξητήσατο. . . κλπ. (MM, σελ. 193 - 194). Ὁ καθηγούμενος Γερμανός εἶχε ζητήσῃ νὰ τοῦ παραχωρήσῃ ὁ πατριάρχης ὡς μετόχιον τῆς Πάτμου τὴν πατριαρχικὴν μονὴ τῶν Σπονδῶν ποὺ βρισκόταν στὴν Κῶ. Ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος μὲ τὸ ἔγγραφο τοῦ αὐτοῦ τὴν παραχωρεῖ στὴ μονὴ Πάτμου καὶ ταυτόχρονα κατοχυρώνει τίς κτήσεις τῆς μονῆς Πάτμου στὴν Κῶ ἀπὸ ἐνδεχόμενες ἐπεμβάσεις τῶν κατὰ καιροὺς ἐπισκόπων τῆς Κῶ, τῶν μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου ἢ καὶ ἄλλων. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὕτη πλέκει καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ καθηγουμένου Γερμανοῦ.— Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ ἴδιος καθηγούμενος τῆς Πάτμου Γερμανός θέλησε νὰ κατοχυρωθεῖ καὶ ἀπὸ τίς ἐπεμβάσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λέρου· καὶ εἶναι πιθανότατο ὅτι ὁ ἴδιος πατριάρχης, ὁ Ἀρσένιος, ἀπέλυσε τὸ ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

1. Βρανούση, "Ὁσιος Χριστόδουλος, σελ. 170 - 174.

Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου τοῦ ἔγγραφου μᾶς ὁδηγεῖ ἐπίσης στὴ διαπίστωση ὅτι πρόκειται γιὰ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ ΙΓ' αἰώνα, καὶ ἐπομένως ἀνήκει ἀναμφισβήτητα στὰ χρόνια τοῦ μνημονευόμενου μέσα στὸ κείμενο καθηγούμενου Γερμανοῦ, τοῦ ἀρκετὰ γνωστοῦ μας καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες.

Τὸ ἔγγραφο δὲν διασώθηκε στὸ πρωτότυπο. Σώζεται μόνον τὸ κείμενό του, τὸ ὁποῖο παραδίδεται σὲ δύο συλλογικὰ ἀντίγραφα (Sammelkopien).

Α') Τὸ πρῶτο συλλογικὸ ἀντίγραφο εἶναι ἀκέφαλο (χαρτί, σημερινὲς διαστάσεις $0,54 \times 0,29$ ἀρχεῖο Πάτμου, ἀρ. 31)¹. Σ' αὐτὸ περιέχονται, ἀντιγραμμένα μὲ τὸ ἴδιο χέρι, τὰ κείμενα τεσσάρων ἔγγραφων:

1) οἱ πέντε τελευταῖοι στίχοι ἐνὸς ὁρισμοῦ τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας, συζύγου τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου. Ὁ ὁρισμὸς αὐτός, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐκθέτω στὴν ἐκδοσὴ του, ἀπολύθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1263².

2) Ὁρισμὸς τῆς Θεοδώρας ἐπίσης, ποὺ ἔχει ἀπολυθεῖ λίγο μετὰ τὸ 1259³.

3) Τὸ πατριαρχικὸ ὑπόμνημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

4) Ἄλλο πατριαρχικὸ ἔγγραφο, ποὺ ἀπολύθηκε ὅπωςδὴποτε ἀπὸ τὸν Ἀρσένιο Αὐτωρειανό, μετὰ τὸν Μάιο τοῦ 1258, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1263⁴.

(Δὲν ἀποκλείεται, βέβαια, νὰ ὑπῆρχε ἀρχικὰ καὶ κάποιον ἄλλο, ἢ ἄλλα, στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ χαρτιοῦ ποὺ σήμερὰ ἔχει ἐκπέσει· τὸ ἀντίγραφο εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἀκέφαλο).

Τὰ ἔγγραφα 1, 2 καὶ 4 ἀναφέρονται σὲ κτήσεις ποὺ εἶχε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου στὴν Κῶ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰώνα. Τὰ ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 4 ἔγγραφα κατοχυρώνουν συνάμα τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς Πάτμου καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς νήσου κτήσεών της, ἀπαγορεύοντας παρέμβαση γειτονικῶν ἐπισκόπων.

Τὸ κείμενο τῶν τεσσάρων ἔγγραφων ποὺ περιέχονται στὸ συλλογικὸ αὐτὸ ἀντίγραφο εἶναι γραμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι, μὲ τὸ ἴδιο μελάνι, τὴν ἴδια ἐποχὴ.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ συλλογικὰ ἀντίγραφα καταρτίζονταν συνήθως γιὰ λόγους πρακτικούς, γιὰ συγκεκριμένους ἀνάγκες, γι' αὐτὸ καὶ τὸ περιεχόμενό τους ἔχει πάντοτε κάποια ἐνότητα. Περιέχουν δηλαδὴ μιὰ σειρὰ ἢ ὁμάδα ἔγγραφων, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἢ σὲ συναφῆ θέματα, καὶ ἀποτελοῦν, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερὰ, τὸ «φάκελο» (dossier) ποὺ θὰ χρησίμευε σὲ κάποια συγκεκριμένη ὑπόθεση. Τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ πολλὰς φορὲς εἶναι ἐπικυρωμένα ἀπὸ κάποια ἀρχή, κρατικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ, ἄλλοτε ὅμως εἶναι ἀπλὰ συλλογικὰ ἀντίγραφα⁵.

1. Πρβλ. Ἰεροθέου Φλωρίδου, *Ἀπογραφή τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πάτμου σωζομένων ἐπισήμων ἔγγραφων*, Πανδώρα 20 (1869), σελ. 46.

2. Βρανούση, *Ἔγγραφα Πάτμου*, ἀρ. 32 καὶ σελ. 269.

3. Βρανούση, ὁ.π., ἀρ. 34.

4. Βρανούση, *Ὅσιος Χριστόδουλος*, σελ. 175 κέ. Περιγραφή τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου: Τῆς Ἰδίας, *Ἔγγραφα Πάτμου*, σελ. 263 - 264.

5. Dölger - Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre I. Die Kaiserurkunden*, Μόναχο 1967, σελ. 133.

Στὴν περίπτωσή μας τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔγγραφα (τὰ 1, 2 καὶ 4) ἀναφέρονται, ὅπως εἶδαμε, σὲ κτήσεις ἢ κεκτημένα δικαιώματα ποὺ εἶχε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου στὴν Κῶ καὶ ἀνήκουν χρονικὰ στὰ ἔτη 1258 ὡς 1263. Τὸ 3 δὲν ἀναφέρεται σὲ κτήσεις καὶ μετόχια τῆς Κῶ, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄσχετο. Εἶναι συμπληρωματικὸ τῶν ἄλλων τριῶν, ἀναφερόμενο σὲ παρεμβάσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λέρου καὶ στὴν κατοχύρωση τῆς αὐτονομίας τῆς μονῆς Πάτμου καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς νήσου κτήσεών της.

Πότε ἀκριβῶς καταρτίστηκε τὸ συλλογικὸ αὐτὸ ἀντίγραφο δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιοριστεῖ. Δυστυχῶς, κάποιοι μεταγενέστεροι μοναχοί, γιὰ νὰ τὸ συντηρήσουν, ἔχουν ἐπικολλήσει στὸ πίσω μέρος χοντρὸ χαρτὶ καὶ ἔτσι δὲν μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἂν στὸ χαρτὶ τοῦ ἀντιγράφου ὑπάρχουν ὕδατόσημα (filigranes) ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν τὴ χρονολόγησή του. Δὲν μποροῦμε ἐπίσης νὰ ξέρουμε ἂν στὸ πίσω μέρος του, στὸ κόλλημα λ.χ., ὑπῆρχε κάποιο διαφωτιστικὸ σημεῖωμα (ἂν καὶ αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο). Ἡ γραφή του ὅμως καὶ ἡ ὅλη του ἐμφάνιση μαρτυροῦν ὅτι πρέπει νὰ γράφτηκε μέσα στὸν ΙΓ' αἰῶνα (χαρακτηριστικὰ Β καὶ Γ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Β' κλπ.). — Ἐτσι ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ ἐπίμαχο ἔγγραφο θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τοῦ πατριάρχη Συμεῶν (ΙΕ' αἰ.) ἀποκλείεται καὶ μόνο ἀπὸ τὴν παλαιογραφικὴ αὐτὴ διαπίστωση. Γιατὶ κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ γραφή αὐτὴ ποὺ βλέπουμε στὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνήκει στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' ἢ στὶς ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα¹. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, μᾶς πείθουν ὅτι τὸ ἔγγραφο αὐτό, τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου, ἀνήκει στὸν ΙΓ' αἰῶνα.

Β') Τὸ δεῦτερο συλλογικὸ ἀντίγραφο (χαρτί, διαστ. 0,57 × 0,43· ἀρχεῖο Πάτμου, ἀρ. 32)² εἶναι μεταγενέστερο ἀντίγραφο τοῦ πρώτου καὶ ἔχει γίνει σὲ ἐποχὴ ποὺ εἶχε ἐκπέσει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἀντιγράφου Α. Ἐκπονήθηκε, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸν ΙΖ' ἢ ΙΗ' αἰῶνα³.

Ξαναγυρίζουμε λοιπὸν στὸ πρῶτο καὶ ἀρχικὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο, τοῦ ΙΓ' αἰῶνα. Ὅπως εἶδαμε, μᾶς δίνει μονάχα τὰ κείμενα τῶν τεσσάρων ἐγγράφων καὶ δὲν ἔχει καμιὰ ὑπογραφή, καμιὰ χρονολογικὴ ἔνδειξη, καμιὰ ἐπικύρωση. Συνεπῶς δὲν πρόκειται γιὰ ἐπίσημο οὔτε κεκυρωμένο συλλογικὸ ἀντίγραφο. Σ' αὐτὰ ὑπῆρχε συνήθως, πρὶν ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ κάθε ἐγγράφου, ἓνας τίτλος († τὸ ἴσον τοῦ τιμίου καὶ προσκυνητοῦ βασιλικοῦ [ἢ δεσποινικοῦ] ὀρι-

1. Βεβαίως συχνὰ σὲ ἐπαρχιακὲς γραμματεῖες, ποὺ δὲν εἶχαν στενὸ δεσμὸ μὲ τὴ βασιλεύουσα, οἱ νέοι τρόποι γραφῆς ἔφταναν μὲ κάποια καθυστέρηση. Αὐτὸ ἰσχύει κυρίως γιὰ τὴ γραφὴ τῶν κωδίκων.— Πρβλ. Ε. V r a n o u s s i, *Contribution à l'étude de la Paléographie diplomatique: Les actes de Patmos*, στὸν τόμο *Paléographie grecque et byzantine*, Colloque N° 559, C.N.R.S., Παρίσι 1977, σελ. 447 - 448.

2. Φ λ ω ρ ῖ δ ο υ, ὁ.π., σελ. 46.

3. Β ρ α ν ο ὕ σ η, *Ἐγγραφα Πάτμου*, σελ. 264.

[The page contains dense handwritten text in a cursive script, likely from a 16th-century manuscript. The ink is dark and the paper shows signs of age and wear. The handwriting is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge.]

[illegible]

σμοῦ κλπ.) καὶ στὸ τέλος ἡ περιγραφή τῶν ὑπογραφῶν, τῶν χρονολογικῶν ἐνδείξεων, τῆς σφραγίδας ποὺ ἔφερε τὸ πρωτότυπο κλπ.

Τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει στὸ δικό μας συλλογικὸ ἀντίγραφο. Αὐτὸ δείχνει ἴσως ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ τὸ κατάρτισαν (καὶ ἐκεῖνοι ἴσως στοὺς ὁποίους θὰ τὸ παρουσίαζαν) ἤξεραν πολὺ καλὰ ἀπὸ ποιὸν καὶ πότε ἀπολύθηκε τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔγγραφα — ἔγγραφα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, μὲ μικρὴ χρονικὴ ἀπόσταση τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀναφερόμενα, καὶ τὰ τέσσερα, σὲ συναφῆ θέματα. Καταρτίστηκε, δηλαδή, γιὰ νὰ διεκπεραιωθεῖ κάποια ὑπόθεση, σὲ ἐποχὴ ποὺ τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἔγγραφα ἦταν ἀκόμη πρόσφατα.

Τὸ γεγονός, ἐξ ἄλλου, ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἔγγραφα δὲν διασώθηκε στὸ πρωτότυπο, ὑποδηλώνει ἴσως ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου, προστρέχοντας σὲ κάποια ἀνώτερη ἀρχή, γιὰ νὰ κατοχυρώσουν τὰ σχετικὰ δικαιώματά τους (κτήσεις στὴν Κῶ, αὐτονομία κλπ.), ὑποχρεώθηκαν τελικὰ νὰ καταθέσουν ἐκεῖ τὰ πρωτότυπα, καὶ ἔτσι δὲν ἔμεινε στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς παρὰ μόνο τὸ ἀπλὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο ποὺ εἶχαν καταρτίσει οἱ ἴδιοι.

*

Ἐδῶ εἶναι χρήσιμη μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὸ ἱστορικὸ τῶν προνομίων αὐτονομίας κτλ. τῆς μονῆς Πάτμου.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ μονὴ τῆς Πάτμου ἰδρύθηκε τὸ 1088 ἀπὸ τὸν ὅσιο Χριστόδουλο¹. Στὸ χρυσόβουλλο μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς τοῦ παραχωροῦσε τὴν Πάτμο, γιὰ νὰ ἰδρύσει ἐκεῖ μονή, ὁ αὐτοκράτωρ ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ Χριστόδουλος καὶ οἱ διάδοχοί του θὰ κατέχουν τὴν νῆσον ἀτελῶς, ἀβαρῶς, κυρίως καὶ αὐθεντῶς, ἀναφαιρέτως καὶ αἰωνίως². Τὸ ἴδιο χρυσόβουλλο ὀρίζει ἐπίσης: . . . ἥτις [μονή] αὐτοδέσποτος καὶ αὐτεξούσιος [. . .] διαμενεῖ ἐσαεὶ, καθ' ἑαυτὴν ἀγομένη καὶ διευθυνομένη [. . .] καὶ οὔτε αὕτη [ἡ μονή] οὔτε τὰ ὑπ' αὐτὴν [. . .] οὔθ' ἡ νῆσος αὕτη ὑπὸ βασιλικὰ ἢ πατριαρχικὰ ἢ μητροπολιτικὰ ἢ ἐπισκοπικὰ ἢ ἐκκλησιαστικὰ ἢ ὑπὸ τινα ὁλως ἰδιωτικὰ ὑπαχθήσεται πρόσωπα, [. . .] ἀλλ' ἐλευθερίᾳ σοῦσι καθαρῶς καὶ ἄκρι παντὸς αἰῶνος³.

Ἡ αὐτονομία αὕτῃ τῆς μονῆς Πάτμου κατοχυρώνεται καὶ τὸ 1132 μὲ ἔγγραφο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Θ' τοῦ Ἀγαπητοῦ⁴, ὅπου ὑπογραμμίζεται ὅτι πρόκειται γιὰ μονὴ σταυροπηγιακή.

Λίγα χρόνια ἀργότερα (πρὶν ἀπὸ τὸ 1158, ὅπως θὰ ἰδοῦμε), ὁ ἐπίσκοπος Ἰκαρίας Κωνσταντῖνος, «κακεντρεχῆς ἀνὴρ» καὶ «τὰ ἀλλότρια σφετεριζόμενος δίκαια», ἔπεισε τὸν τότε καθηγούμενο τῆς Πάτμου Θεόκτιστο, «ἄνδρα

1. Βρανόυση, *Ὅσιος Χριστόδουλος*, σελ. 107 κέ.

2. Βρανόυση, *Ἐγγραφα Πάτμου*, ἀρ. 6, στ. 11.

3. Αὐτόθι, στ. 30 - 36.

4. ΜΜ, σελ. 101 - 103. Βλ. καὶ παραπάνω, σελ. 33.

[illegible]

ἀπλοϊκώτερον καὶ ἀφελέστερον περὶ τὴν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν», νὰ ἔλθουν σὲ συμφωνίες (διαλύσεις), ὥστε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου νὰ ὑπαχθεῖ στὸν ἐπίσκοπο Ἱκαρίας. Ἐχει διασωθεῖ ἡ διαθήκη τοῦ καθηγουμένου Θεοκτίστου, συνταγμένη τὸ 1157¹, στὸ κείμενό της ὅμως δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὶς συμφωνίες αὐτές, ποὺ ἀνέτρεπαν τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς Πάτμου. Τὶς σχετικὲς πληροφορίες τὶς ξέρουμε ἀπὸ ἓνα *ὑπόμνημα* τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ Χρυσοβέργη, ποὺ ἔσπευσαν νὰ προμηθευτοῦν οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη, μόλις πέθανε ὁ καθηγούμενος Θεόκτιστος. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἐξιστορεῖ καὶ καταδικάζει ὅσα ἐπιχείρησε ὁ Ἱκαρίας καὶ ἀποκαθιστᾷ τὸ αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον τῆς μονῆς Πάτμου². Μνεῖα τῆς ἀπόπειρας αὐτῆς τοῦ Ἱκαρίας γίνεται, ὅπως εἶδαμε³, καὶ στὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

Ὡς τὶς μέρες μας δὲν εἶχε βρεθεῖ κανένα ἄλλο τεκμήριο γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτῇ τῶν συμφωνιῶν (διαλύσεων) τοῦ Θεοκτίστου μὲ τὸν ἐπίσκοπο Ἱκαρίας. Γι' αὐτό, ὅταν πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, εἶχα τὴν τύχη νὰ ἐπισημάνω, σ' ἓνα πολὺ φθαρμένο φύλλο, ἓναν παλιὸ κατάλογο ἐγγράφων τῆς μονῆς (συνταγμένο στὰ τέλη τοῦ ΙΒ' ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΓ' αἰ.), ἐγγράφων ποὺ εἶχαν παραμεριστεῖ κάπου καὶ ἐνεβλήθησαν εἰς τὰ σακκούλια ὡς ἄχρηστα, μὲ ἀρκετὴ ἐκπληξὴ διάβασα ὅτι ὑπῆρχε ὁλόκληρος ἀπόδεσμος ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴν ὑπόθεση αὐτῇ τοῦ ἐπισκόπου Ἱκαρίας. Στὸν κατάλογο ἐκεῖνο ἀναγράφονται: α') δύο πατριαρχικὰ *ὑπομνήματα* περὶ τοῦ Ἱκαρίας· β') *διάλυσις* τοῦ Ἱκαρίας· γ') *ὑπόμνησις* καὶ *λύσις* πατριαρχικὴ πρὸς τὸν Ἱκαρίας· δ') ἴσον πατριαρχικοῦ *πιπτακίου* πρὸς τὸν Ἱκαρίας· ε') *χαρτοφυλακικὸν σημείωμα* περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ Ἱκαρίας⁴.

Στὶς ἐνέργειες αὐτές τοῦ ἐπισκόπου Ἱκαρίας ἔθεσε τέρμα τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο τοῦ 1158. Ἐκατὸ περίπου χρόνια ἀργότερα, καταδίκασε τὶς αὐθαιρεσίες τοῦ ἐπισκόπου Λέρου τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Σὲ κάθε παρόμοια περίπτωσις ὁ πατριάρχης, καταδικάζοντας τὶς αὐθαιρεσίες, ὑπενθύμιζε καὶ κατοχύρωνε καὶ πάλι τὰ προνόμια τῆς μονῆς Πάτμου.

Τὰ προνόμια αὐτὰ τὰ ἐπικυρώνουν ἀργότερα καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ σωζόμενα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων.

Συχνὰ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ περιέχουν ὁλόκληρες περικοπὲς ἀπὸ προγενέστερα ἔγγραφα ποὺ κατοχύρωναν τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς Πάτμου, ἀρχίζοντας πολ- λές φορές ἀπὸ τὸ ἰδρυτικὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ ἀπὸ τὸν *κανόνα* τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου.

1. MM, σελ. 106 - 110.

2. MM, σελ. 113 - 117. Βλ. καὶ παραπάνω, σελ. 33.

3. Βλ. παραπάνω, σελ. 32 καὶ 33.

4. Β ρ α ν ο ῦ σ η, *Ἀνέκδοτος κατάλογος ἐγγράφων τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς*, Σύμμεικτα 1(1966), σελ. 151 - 154.

“Ετσι, λ.χ., σὲ ἔγγραφο τοῦ 1504 ὁ τότε πατριάρχης Παχώμιος¹, ἀφοῦ ἀναφέρεται στὸν κανόνα καὶ τύπον τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου, ἐπικυρώνει καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀκαταπάτητον τῆς μονῆς, καθὼς καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου πατριάρχου *κ υ ρ Σ υ μ ε ὠ ν* διακελεύεται γράμμα κλπ. Προσθέτει ὅτι ὅποιος προσβάλλει τὴν ἐλευθερία τῆς μονῆς Πάτμου, ἀπειλεῖται μὲ ἀφορισμὸ ἀπὸ τὸν πατριάρχη.

Τὸ 1512, ἐπειδὴ καὶ πάλι εἶχαν σημειωθεῖ ἐξωτερικὲς παρεμβάσεις εἰς βάρος τῆς μονῆς Πάτμου, ὁ ἴδιος πατριάρχης Παχώμιος² ἐπανέρχεται στὸ θέμα καὶ ὑπογραμμίζει τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς ἐπικυρώνοντας τὸ προηγούμενο ἔγγραφό του τοῦ ἔτους 1504.

Τὸ 1561, σὲ γράμμα του πρὸς τὸν ἡγούμενο, τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἄρχοντες καὶ τὸ λαὸ τῆς Πάτμου, ὁ πατριάρχης Ἰωάσαφ Β' ἐπικυρώνει τὰ παλαιγενῆ δικαιώματα ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῆς μονῆς Πάτμου. Συνάμα διακηρύσσει ὅτι εἶναι πλαστὸ ἓνα δῆθεν δικό του πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ εἶχε παρουσιάσει ὁ πρῶην Ρόδου Θεοδόσιος διεκδικώντας ἔχειν ἐκεῖνον τὴν νῆσον ταύτην [τὴν Πάτμο] ἐξαρχικῶς καὶ ἐπιτροπικῶς, τὰ ἐκκλησιαστικὰ συνάξειν εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα καὶ τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελεῖν³.

Τὸ 1597 ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ τοποτηρητῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, συντάσσει καὶ ἀπολύει ἓνα ἐκτενέστατο σιγιλλιωδὲς γράμμα, γιὰ νὰ τὸ ἔχει ἡ μονὴ τῆς Πάτμου «εἰς διηνεκὴ ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν»⁴. “Ὅπως διαβάζουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔγγραφου, εἶχαν προσέλθει στὸν πατριάρχη τρεῖς μοναχοὶ τῆς Πάτμου, παρακαλώντας τον νὰ ἐπικυρώσει «τὰ παλαιγενῆ βασιλικά χρυσόβουλλα καὶ πατριαρχικά ὑπομνήματα» ποὺ κατοχύρωναν τὴν αὐτονομία καὶ τὰ προνόμια τῆς μονῆς. Πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς ἀναφέρεται ὁ «σοφώτατος καὶ λογιώτατος διδάσκαλος καὶ ἐκκλησιάρχης» τῆς μονῆς ἱερομόναχος Νικηφόρος. Ὁ γνωστὸς λόγιος Νικηφόρος Χαρτοφύλαξ (μετέπειτα ἡγούμενος τῆς Πάτμου κλπ.) ξέρουμε ὅτι εἶχε ἰδιαίτερους δεσμοὺς μὲ τὸν Μελέτιο Πηγᾶ, ἀλληλογραφία κλπ⁵. Στὴ συνεργασία τοῦ Νικηφόρου, πιθανότατα, ὀφείλεται ἡ συστηματικὴ ἀναγραφὴ τῶν σημαντικότερων ἐγγράφων τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου, βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν, αὐτοκρατορικῶν καὶ πατριαρχικῶν, ἡ ἐπιλογὴ ἐκτενῶν περικοπῶν ἀπὸ τὸ καθένα, ἡ κατάστρωσή τους σὲ ἓνα ἐνιαῖο κείμενο καὶ ἡ ἄρτια διατύπωση τοῦ σιγιλλιώδους

1. MM, σελ. 261 - 262.

2. MM, σελ. 263 - 264.

3. MM, σελ. 264 - 265.

4. MM, σελ. 282 - 287.

5. Βλ. Ἰε ρ ο θ έ ο υ Φ λ ω ρ ί δ ο υ, *Περὶ Νικηφόρου τοῦ Χαρτοφύλακος - Βιογραφικαὶ ἀποσημειώσεις*, ΔΙΕΕ 2 (1885), σελ. 65 - 81. — Πρβλ. καὶ δ. Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ Φ λ ω ρ έ ν τ η, *Βραβεῖον τῆς ἱεράς μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, Ἀθήνα 1980, σελ. 19.

γράφματος πού υπέγραψε ὁ Μελέτιος Πηγᾶς. Ὁ πατριάρχης πῆρε, καθὼς γράφει, τὰ ἔγγραφα πού τοῦ παρουσίασαν, τὰ μελέτησε καὶ θεώρησε σκόπιμο «τὰς περιλήψεις καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ὡς οἶόν τε συντετμημένως ἐν τῷ παρόντι ἐνθεῖναι ὑπομνήματι», ὥστε οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου «τῇ ἐμφανείᾳ τούτου καὶ μόνον» τοῦ ἐγγράφου νὰ μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίζουν κάθε ἐνδεχόμενη ἀπειλὴ τῆς αὐτονομίας τῆς μονῆς καὶ τῶν προνομίων της.

Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἰδρυτικὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παραθέτει ἐκτενεῖς περικοπές σημειώνοντας μὲ κάθε ἀκρίβεια καὶ τὶς χρονολογικὲς του ἐνδείξεις.

Μνημονεύει ἔπειτα καὶ συνοψίζει τὸ πατριαρχικὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἰωάννου Θ' Ἀγαπητοῦ τοῦ ἔτους 1132¹, τὸ πατριαρχικὸ ἐνυπόγραφο ὑπόμνημα τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη, τοῦ ἔτους 1158², παραθέτει αὐτολεξεί τὶς οὐσιωδέστερες περικοπές ἀπὸ τὸ καθένα μὲ ἀκριβεῖς χρονολογικὲς ἐνδείξεις κλπ., καὶ φτάνει στὰ πρὸ πρόσφατα, τὰ μεταβυζαντινά.

Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτά, τὰ «οὐ μακρὰν ἀπέχοντα τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου», ὅπως γράφει, ἦταν τοῦ πατριάρχου Σ υ μ ε ὡ ν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παραθέτει ἐκτενεῖς περικοπές, ἀλλὰ χωρὶς χρονολογικὲς ἐνδείξεις.

Ἐπειτα παραθέτει ἐκτενεῖς ἐπίσης περικοπές ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ πατριάρχου Παχωμίου, τοῦ ἔτους 1504³, καί, τέλος, λίγες φράσεις ἀπὸ πιττάκιον τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ, χωρὶς νὰ σημειώνει χρονολογικὲς ἐνδείξεις. Πρόκειται γιὰ ἔγγραφο τοῦ 1561, ὅπως εἶδαμε παραπάνω (σελ. 38).

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὁ Πηγᾶς ἐπαναλαμβάνει καὶ ὑπογραμμίζει τὰ προνόμια τῆς μονῆς Πάτμου καὶ τὰ ἐπικυρώνει.

Μετὰ τὸν Μελέτιο Πηγᾶ (1597), παρόμοια ἔγγραφα ἀπέλυσαν: Τὸ 1624 ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις⁴, ὁ ὁποῖος ἀνανεώνει τὸ ἔγγραφο τοῦ Πηγᾶ. Τὸ 1673 ὁ πατριάρχης Διονύσιος Γ' ὁ Μουσελίμης⁵. Τὸ 1688 ὁ πατριάρχης Καλλίνικος Β', ὁ ὁποῖος ρητὰ ἀναφέρεται στὸ ἰδρυτικὸ χρυσόβουλλο καὶ στὰ πατριαρχικὰ γράμματα τῶν προκατόχων τοῦ Ἰωάννου, Λουκᾶ, Σ υ μ ε ὡ ν, Ἰωάσαφ, Κυρίλλου⁶.— Τὸ 1722 ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Γ'⁷. Τὸ 1762 ὁ πατριάρχης Ἰωαννίκιος Γ', ὁ ὁποῖος ἀνανεώνει τὸ προγενέστερο ἔγγραφο τοῦ Καλλινίκου (1688) ἐπαναλαμβάνοντας καὶ τὶς ρητὲς μνεῖες τοῦ ἰδρυτικοῦ χρυσοβούλλου καὶ τῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Λουκᾶ, τοῦ Σ υ μ ε ὡ ν, τοῦ Ἰωάσαφ, τοῦ Κυρίλλου⁸.— Τὸ 1780 ὁ πατριάρχης Σω-

1. Βλ. παραπάνω, σελ. 33.

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 33.

3. Βλ. παραπάνω, σελ. 41.

4. MM, σελ. 293 - 295.

5. MM, σελ. 300 - 303.

6. MM, σελ. 305 - 309.

7. MM, σελ. 328 - 332.

8. MM, σελ. 340 - 344.

φρόνιος Β', ό όποϊος άνανεώνει τό γράμμα τοῦ Καλλινίκου (1688), έπαναλαμβάνοντας τίς μνεΐες τοῦ ιδρυτικοῦ χρυσοβούλλου καί τῶν πατριαρχικῶν έγγραφων τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Λουκά, τοῦ Συμεών, τοῦ Ἰωάσαφ, τοῦ Κυρίλλου, τοῦ Μελετίου, τοῦ Διονυσίου, τοῦ Ἱερεμία κλπ.¹ Τό 1797 ό πατριάρχης Γρηγόριος Ε', ό όποϊος άνανεώνει τό συνοδικόν γράμμα τοῦ Ἰωαννικίου (1762), άπ' όπου παραλαμβάνει καί τίς μνεΐες παλαιότερων έγγραφων τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Λουκά, τοῦ Συμεών, τοῦ Ἰωάσαφ, τοῦ Κυρίλλου². Δέν θά έπεκταθοῦμε σέ άλλα. Εΐναι όμως κοινή διαπίστωση ότι, σέ παρόμοιες περιπτώσεις, κάθε νεότερο έγγραφο, πού άνανέωνε τά παλαιότερα, έπαναλάμβανε, όπως ἦταν φυσικό, τό περιεχόμενο τῶν παλαιότερων, μεταφέροντας, πολύ συχνά, αὐτούσιες φράσεις καί όλόκληρες περικοπές.

Ἀπό τά έγγραφα πού άπαριθμήσαμε, ένα μονάχα δέν έχει διασωθεΐ, τό συχνά μνημονεύόμενο έγγραφο τοῦ πατριάρχη Συμεών, τό όποϊο δημιουργεΐ, όπως θά ιδοῦμε, προβλήματα. Ἡ διερεύνησή τους θά μάς έπαναφέρει στήν άρχική μας άφετηρία, στό άνυπόγραφο καί άχρονολόγητο έγγραφο πού άποδίδεται στόν Ἀρσένιο Λύττωρειανό τοῦ ΙΓ' αἰώνα.

Τό έγγραφο τοῦ Συμεών μνημονεύεται γιά πρώτη φορά σέ έγγραφο τοῦ πατριάρχη Παχωμίου τοῦ έτους 1504³, όπου έπαναλαμβάνονται τά περί προνομίων τῆς μονῆς Πάτμου, συνοδευόμενα άπό τή φράση: *καθώς καί τοῦ προήμῶν άγιωτάτου πατριάρχου κὺρ Συμεών διακελεύεται γράμμα, ᾧ τό άμεταποίητον καί άμετάτρεπτον καί έδραϊον άποφαινόμεθα εχειν, σὺν τοῖς έτέροις παλαιγενέσι γράμμασι*⁴.

Τό γράμμα αὐτό τοῦ Συμεών μνημονεύεται γιά δεύτερη φορά σέ έγγραφο τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, τοῦ έτους 1597⁵, ό όποϊος καί παραθέτει έκτενεΐς περικοπές του.

Τά μεταγενέστερα σχετικά έγγραφα (τοῦ 1688, τοῦ 1762, τοῦ 1780 καί τοῦ 1797) άπαριθμοῦν άπλῶς τοὺς προγενέστερους πατριάρχες πού εΐχαν άπολύσει έγγραφα γιά τό ἴδιο θέμα (άνάμεσα στοὺς όποίους μνημονεύεται καί ό Συμεών), άλλα εΐναι φανερό ότι ἡ άπαρίθμηση αὐτή μεταφέρεται κάθε φορά στό χρονολογικά μεταγενέστερο έγγραφο μεταγραμμένη (μέ τίς ίδιες σχεδόν τυπικές φράσεις) άπό τό χρονολογικά προγενέστερο. Μόνο στό έγγραφο τοῦ Πηγᾶ (1597) έχουμε όχι άπλή άπαρίθμηση προγενεστέρων πατριαρχῶν, άλλα συστηματική παρουσίαση τῶν ἰδίων τῶν παλαιγενῶν γραμμάτων, μέ περιλή-

1. MM, σελ. 359 - 364.

2. MM, σελ. 374 - 379.

3. Βλ. παραπάνω, σελ. 41.

4. MM, σελ. 262.

5. Βλ. παραπάνω, σελ. 42.

ψεις και ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ καθένα, μὲ τὶς χρονολογικὲς τοὺς ἐνδείξεις κλπ.

Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ διαβάζουμε ὅτι τὸ πατριαρχικὸ σιγίλλιο τοῦ προκατόχου τοῦ Συμεών

... ἐπεβεβαίου τὰ διαληφθέντα παλαιγενῆ σιγίλλια τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν, κυροῦ Ἰωάννου καὶ κυροῦ Λουκᾶ, καὶ πρὸς τούτοις διωρίζετο κυρίαν εἶναι τὴν σεβασμίαν μονὴν τῆς Πάτμου, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δὲ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῷ ἢ ἐκκλησιαστικῷ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μόνην μεγαλειότητα κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικὴν· πρὸς δὲ τῇ τῆς μονῆς κυριότητι, αὐτὸν τὸν τῆς μονῆς καθηγούμενον παρεκελεύετο πνευματικῶς διεξάγειν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Πάτμῳ οἰκοῦντας πάντας καὶ πάντας τοὺς ἐν τοῖς τῆς μονῆς κτήμασι καὶ μετοχίοις προσκαθημένους καὶ τούτων ἔχειν τὴν πνευματικὴν ἀνάκρισιν καὶ διοίκησιν καὶ ποιμαίνειν τούτους πνευματικῶς κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ διάκρισιν, σέμνωμα τοῦτο εἶναι φάσκον τῇ μονῇ προσαρμόσαν ἀνέκαθεν ἐκ τῆς πατριαρχικῆς μεγαλειότητος διὰ τὸ τὸν ἐπιστήθιον μαθητὴν τε καὶ ἀπόστολον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ τὸ θεῖον συγγράψασθαι εὐαγγέλιον· ἔτι δὲ ἀπεφαίνετο μηδένα τῶν ἀρχιερέων παρείσδυσίν τινα κεκτῆσθαι τὸ παράπαν ἐν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων κτημάτων, οὐδὲ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ' αὐτοῖς διενεργῆσαι λειτούργημα· πρὸς τούτοις δὲ διωρίζετο ἵνα, εἴπερ δεηθῇ ἀρχιερέως ὁ κατὰ καιροὺς καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονίᾳ ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ, μετακαλῇται, ὅντινα αἰρετίσεται τῶν ἀρχιερέων· καὶ αὕτη μὲν ἡ περίληψις τοῦ διαληφθέντος σιγίλλιου τοῦ κυρίου Συμεών...¹

Οἱ περικοπὲς ἀπὸ τὸ ἔγγραφο τοῦ Συμεών, τὶς ὁποῖες μεταφέρει στὸ κείμενό του ὁ Πηγᾶς καὶ τὶς ὁποῖες ὑπογράμμισα χρησιμοποιώντας πλάγια στοιχεῖα, βρίσκονται αὐτούσιες καὶ στὸ ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Παραθέτω ἐδῶ ὅλο σχεδὸν τὸ κείμενό του:

† Πρόσεισι μὲν τῇ κατὰ τὴν νῆσον τῆς Πάτμου διακειμένη σεβασμίᾳ πατριαρχικῇ μονῇ [...] τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν παλαιγενῆ σιγίλλια, τοῦ τε κυροῦ Ἰωάννου, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ κυροῦ Λουκᾶ, διοριζόμενα κυρίαν εἶναι ταύτην, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δὲ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῷ ἢ ἐκκλησιαστικῷ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μόνην μεγαλειότητα κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικὴν καὶ ταύτῃ ὑποκειῖσθαι καὶ παρὰ ταύτης ἐπιγινώσκεισθαι, πρὸς δὲ τῇ τῆς μονῆς κυριότητι καὶ τῶν ἐντὸς² τῆς νήσου Πάτμου ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων μετο-

1. MM, σελ. 284 - 285.

2. Πρβλ. παραπάνω, σελ. 32, σημ. 1.

χίων, παροίκων τε καὶ προαστείων πνευματικῶς καὶ τούτων ἡγεῖσθαι καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ δὲ πάντας οἰκοῦντας πνευματικῶς διεξάγειν τὸν τῆς μονῆς καθηγούμενον, σέμνωμα οἶμαι τοῦτο τῇ μονῇ προσαρμόσαν ἀνέκαθεν ἐκ τῆς πατριαρχικῆς μεγαλειότητος διὰ τὸ τὸν ἐπιστήθιον μαθητὴν καὶ ἀπόστολον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ τὸ θεῖον συγγράφασθαι εὐαγγέλιον· δι' αὐτὸ γὰρ καὶ ἡ νῆσος ἀπανταχοῦ περιθρύλλητος καὶ ἡ μονὴ περιβύητος, τῶν δὲ πλησιοχωρούντων ἀρχιερέων οὐδεὶς ἐν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τοῦ Θεολόγου τελούντων κτημάτων παρείσδυσιν τὸ παράπαν κεκτῆσεται, οὐδὲ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ' αὐτοῖς ἐνεργήσει λειτούργημα· ἦν μὲν οὖν οὕτω ἡ ῥηθεῖσα μονὴ καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχοντα ὑπὸ τὴν τοῦ καθηγούμενου ἀνάκρισιν καὶ διοίκησιν, ἀλλ' ὁ πρὸ χρόνων χρηματίσας τῆς Ἱκαρίας ἐπίσκοπος Κωνσταντῖνος [. . .]· ἐπεὶ δὲ ἀρτίως καὶ ὁ τῆς Λέρου ἐπίσκοπος Νεῖλος πειρᾶται παρεισδύεσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεολόγου κτήμασι [. . .], διὰ τοῦ παρόντος σιγιλλιώδους ὑπομνήματος τῆς ἡμῶν μετριότητος τῆς παραλόγου τούτου ὁρμῆς ἀναχαιτισθῆσεται [. . .]· ὁ δὲ καθηγούμενος τῆς τοῦ Θεολόγου μονῆς, ὁ κύρ Γερμανός, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἡγουμενεύοντες ἐν αὐτῇ ἔξουσι τὴν πνευματικὴν ἀνάκρισιν καὶ διοίκησιν τῶν ἐν τοῖς κτήμασι τῆς μονῆς προσκαθημένων πάντων, καθὼς περ εἶχον ἀνέκαθεν, καὶ ποιμανοῦσι τούτους πνευματικῶς κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς διάκρισιν· εἴπερ δὲ καὶ ἀρχιερέως δεηθῇ ὁ καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονίᾳ ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ, διορίζεται ἡ μετριότης ἡμῶν, μὴ προσκαλεῖσθαι τὸν τῆς Λέρου ἐπίσκοπον [. . .], ἀλλ' ἐξ ἐτέρας ἐπισκοπῆς, ἡνίκα δεήσῃ, ἀρχιερέα μετακαλέσεται, ὅν περ καὶ αἰρετίζεται...¹.

Τὰ ὑπογραμμισμένα (μὲ χρήση πλαγίων στοιχείων) συμπίπτουν μὲ ὅσα ὑπογράμμισα καὶ στὸ παραπάνω κείμενο ποὺ ἀποδίδεται στὸν Συμεών.

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἐπέτρεψαν νὰ διατυπωθεῖ ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ ἀχρονολόγητο καὶ ἀνυπόγραφο πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ποὺ ἀποδίδουμε στὸν Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ τοῦ ΙΓ' αἰώνα, εἶναι τὸ χαμένο ἢ λανθάνον σήμερα ἔγγραφο τοῦ πατριάρχῃ Συμεών, τοῦ ΙΕ' αἰώνα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκτενεῖς περικοπὲς παραθέτει ὁ Πηγᾶς.

Ἡ ἐπισήμανση ὅμως ἀνάλογων ὁμοιοτήτων ἀνάμεσα σὲ δύο ἢ περισσότερα πατριαρχικά ἔγγραφα, ἀναφερόμενα μάλιστα στὸ ἴδιο θέμα, δὲν ἀποδεικνύει τίποτ' ἄλλο, παρὰ μονάχα ὅτι ὁ συντάκτης ἢ οἱ συντάκτες τοῦ μεταγενέστερου ἔγγραφου ἀντλοῦσαν αὐτούσιες περικοπὲς ἀπὸ τὸ προγενέστερο ἢ τὰ προγενέστερα, τὰ ὁποῖα τοὺς εἶχε ζητηθεῖ νὰ τὰ ἀνανεώσουν καὶ νὰ τὰ ἐπικυρώσουν.

Δὲν μπορούμε, συνεπῶς, νὰ ἀποφανθοῦμε ὅτι, ἐπειδὴ κάποιες περικοπὲς παραδίδονται ὡς προερχόμενες ἀπὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Συμεών, δὲν

1. MM, σελ. 203 - 204.

είναι δυνατόν οι ίδιες αυτές περικοπές να περιέχονταν και σε κάποιο παλαιότερο σχετικό έγγραφο.

Αυτό το παλαιότερο έγγραφο, από το οποίο άντλησαν πολλά, καθώς φαίνεται, οι συντάκτες του εγγράφου του Συμεών, είναι το ανυπόγραφο και άχρονολόγητο γράμμα που μάς απασχολεί.

Το έγγραφο αυτό ανήκει αναμφισβήτητα στον ΙΓ' αιώνα, για πολλούς λόγους:

α') Ο μνημονεύμενος μέσα στο κείμενο καθηγούμενος της Πάτμου κύρ Γερμανός, δεν είναι άλλος, όπως είδαμε, παρά ο γνωστός και από άλλες μαρτυρίες Γερμανός, ο οποίος στο μακρό διάστημα της ηγουμενείας του (περίπου 1258 - 1280) επέτυχε να απολυθούν και άλλα έγγραφα, αυτοκρατορικά και πατριαρχικά, για την κατοχύρωση κτήσεων και προνομίων της μονής του. (Στις περικοπές που παραδίδονται ως προερχόμενες από έγγραφο του Συμεών ο καθηγούμενος Γερμανός δεν μνημονεύεται).

β') Το συλλογικό αντίγραφο που διασώζει το κείμενο του εγγράφου μας, παλαιογραφικά εξεταζόμενο, αποδεικνύεται γραμμένο τον ΙΓ' αιώνα και σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί μεταγενέστερο της εποχής του Συμεών (γραμμένο δηλαδή στα τέλη του ΙΕ' ή στις αρχές του ΙΣΤ' αιώνα). Έτσι, αποκλείεται κάθε σκέψη και κάθε τυχόν προσπάθεια να αποδοθεί στον Συμεών (του ΙΕ' αι.) το έγγραφό μας.

γ') Τα τέσσερα έγγραφα, από τα οποία καταρτίστηκε το συλλογικό αυτό αντίγραφο, και ο σκοπός για τον οποίο καταρτίστηκε, μάς μεταφέρουν στον ΙΓ' αιώνα. Με τα δύο πρώτα γινόταν η παραχώρηση του προαστείου Άναβασίδιον της Κω στους μοναχούς της Πάτμου από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα Παλαιολογίνα, στην οποία ανήκε είτε ολόκληρη ή Κως, είτε μεγάλες εκτάσεις της¹. Το τρίτο έγγραφο, αυτό που σχολιάζουμε, είναι πατριαρχική απόφαση και έντολή να μην παρεμβαίνει ο επίσκοπος της Λέρου στις κτήσεις της μονής Πάτμου. Το τέταρτο, αποδεδειγμένα του Άρσενίου, είναι πατριαρχική απόφαση και έντολή να μην παρεμβαίνει ο επίσκοπος της Κω στις κτήσεις και τα μετόχια της μονής Πάτμου.

Το συλλογικό αυτό αντίγραφο συγκροτήθηκε κάποια στιγμή, στο δεύτερο μισό του ΙΓ' αιώνα, για να κατοχυρωθούν τα δικαιώματα κατοχής, εκμετάλλευσης και ελευθερίας των μετοχίων και κτήσεων της μονής Πάτμου στην Κω, κατά πρώτο λόγο, και ίσως, κατά δεύτερο λόγο, στη Λέρο.

Είναι δύσκολο, ελλείψει στοιχείων, να παρακολουθήσουμε το ιστορικό των μετοχίων που απέκτησε ή μονή της Πάτμου στην Κω χάρη στη συγκατάθεση της αυτοκράτειρας Θεοδώρας, του Μιχαήλ Η' και του πατριάρχη Άρσε-

1. Βλ. Β ρ α ν ο ύ σ η, "Εγγραφα Πάτμου, άρ. 31 και 32.

νίου¹. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ συγκατάθεση τοῦ πατριάρχῃ ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας, γιατί τὰ μετόχια αὐτὰ ἦταν σταυροπηγιακά.

Ὡστόσο, ἀνάμεσα στὸ 1263, ὁπότε ἡ Πάτμος κατέχει τρία μετόχια (καὶ πολλές κτήσεις) στὴν Κῶ², καὶ στὸ 1292 πού τὰ ξαναποκτᾶ³, πολλές φορές αὐτὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὴ μονὴ Πάτμου. Σὲ κάποια τέτοια στιγμή παρέμβασης τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κῶ ὀφείλεται, πιθανότατα, ἡ συγκρότηση τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου.

Καὶ μιὰ τελευταία ὑπόθεση, μὲ κάθε ἐπιφύλαξη: Ἴσως τὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο, πού περιεῖχε δύο ἔγγραφα τῆς Θεοδώρας καὶ δύο ἔγγραφα τοῦ πατριάρχῃ Ἀρσενίου, καταρτίστηκε ἐνῶ ἀκόμη ἦταν αὐτοκράτειρα ἡ Θεοδώρα καὶ πατριάρχῃς ὁ Ἀρσένιος (1261 - 1264), ὁπότε περιοριζόμαστε στὴ χρονικὴ περίοδο: μετὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1263 (ἔγγραφο τοῦ Ἑσκαμματισμένου) καὶ Μάιο - Ἰούνιο 1264 (ἀποπομπὴ τοῦ Ἀρσενίου ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο).

Ἐπειδὴ τὰ πρωτότυπα τῶν τεσσάρων ἐγγράφων τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου δὲν ξαναγύρισαν στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς, ὅπως εἶπαμε, τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου μας διασώθηκε ἀνυπόγραφο, ἀχρονολόγητο καὶ ἀταύτιστο. Οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἦταν πιά σὲ θέση νὰ τὸ προσγράψουν σὲ συγκεκριμένο πατριάρχῃ, γι' αὐτὸ καὶ στὰ μεταβυζαντινὰ ἔγγραφα, ὅπου μνημονεύονται προγενέστεροι πατριάρχες πού κατοχύρωσαν τὰ προνόμια τῆς μονῆς, δὲν μνημονεύεται ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Ἀρσένιος Αὐτωρειανός. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ὅμως διαπίστωσαν ὅτι στὸ ἀδέσποτο αὐτὸ ἔγγραφο συνοψίζονται καὶ ἐπικυρώνονται μὲ ἀξιοζήλυτη διατύπωση τὰ προνόμια τῆς μονῆς, καὶ τὸ χρησιμοποίησαν καταλλήλως: Προκειμένου νὰ συνταχθεῖ ἓνα νέο σχετικὸ ἔγγραφο στὰ χρόνια τοῦ Συμεῶν — τὸ πρῶτο, καθὼς φαίνεται, πού ἔγινε μετὰ τὴν Ἀλωση γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ — οἱ ἐνδιαφερόμενοι, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα πού παρουσίασαν (στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ ἀντίγραφα), παρουσίασαν καὶ τὸ ἀδέσποτο καὶ ἀταύτιστο πατριαρχικὸ ἔγγραφο τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου, κείμενο τὸ ὁποῖο κρίθηκε πολὺ κατάλληλο νὰ μετοχετευθεῖ στὸ καταρτιζόμενο νέο ἔγγραφο. Καὶ ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἦταν ἀταύτιστο, θεωρήθηκε θεμιτὸ καὶ ἐπιβαλλόμενο νὰ μεταφερθοῦν αὐτοῦσιες οἱ κυριότερες περιχοπές του στὸ νέο ἔγγραφο πού θὰ ὑπέγραφε ὁ Συμεῶν.

ἜΡΑ Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

1. Β ρ α ν ο ὕ σ η, "Ὁσιος Χριστόδουλος, σελ. 176 κέ. — Τ ῆ ς Ἰ δ ι α ς, "Ἐγγραφα Πάτμου, εὑρετήριο, λ. Κῶς. — Ν υ σ τ α ζ ο π ο ὕ λ ο υ - Π ε λ ε κ ῖ δ ο υ, "Ἐγγραφα Πάτμου, τόμ. Β', εὑρετήριο, λ. Κῶς.

2. Πρβλ. τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀπογραφέως τῆς Ρόδου καὶ τῶν Κυκλάδων Λέοντος Ἑσκαμματισμένου, Ν υ σ τ α ζ ο π ο ὕ λ ο υ - Π ε λ ε κ ῖ δ ο υ, ὁ.π., ἀρ. 68 καὶ 69.

3. Β ρ α ν ο ὕ σ η, "Ὁσιος Χριστόδουλος, σελ. 177 κέ.

